

Kerstin Sévon*

Bibliotekarierollen i förändring

Min avhandling har en huvudperson. Det är bibliotekarien i egenskap av yrkesutövare. Mera specifikt kan ”huvudpersonen” sägas vara gestaltningen av bibliotekariens yrkesroll. Den framträder i en bestämd kontext, i finländsk yrkeshögskolemiljö och avgränsas ytterligare till fyra svenskspråkiga högskolors etablering under 1990-talet. Utöver bibliotekarierollen geslutas en förändringsprocess i ramorganisationen, som antas vara av betydelse för rollutveckling.

Jag vill här kort berätta om bakgrunden till avhandlingen, om den undersökning jag gjorde och de resultat den gav. Samtidigt väver jag in några reflektioner kring forskningsprocessen. Sist vill jag tala om hur jag tror att avhandlingen kan bidra till informationsområdets kunskapsbas och till utvecklingen av praxis.

***

Bibliotekarien har varit ganska osynlig i finländsk informationsforskning. Eftersom jag själv har en stark, traditionell yrkesidentitet ville jag lyfta fram några aspekter på vad det innebär att vara bibliotekarie. Då inställde sig genast mitt första problem inför en forskningssituation som förutsätter distans och objektivitet. Ändå borde det vara möjligt att ta vara på självupplevd, praktisk erfarenhet och försöka omvandla den till generell kunskap. Annars går mycket praktikerkunskap förlorad när allt fler, som byggde upp den samhällsservice vi har i dag, är på väg ut ur arbetslivet.

Utöver att jag är yrkesverksam som bibliotekarie finns det fler bindningar till mitt forskningsobjekt att redovisa. Under förra hälften av 1990-talet drogs jag in i förarbetet för att få till stånd en yrkeshögskola och, mera specifikt att planera de biblioteks- och informationstjänster som den nya utbildningen antogs behöva. Det var en intressant process i flera hänseenden. Beträffande förloppet

kan jag som Runebergs fänrik säga:

*”Jo, därom kan jag ge besked,
om herrn så vill, ty jag var med.”*

När jag väl hade lämnat det uppdraget bakom mig låg det nära till hands vilja veta vad som sedan hände och att vilja pröva mina intryck mot andra medverkandes. Inom projektet Information och inläring fick jag möjligheten att bygga upp den här undersökningen. Jag var intresserad av att nå bakom de officiella deklARATIONERNA och att utgående från det specifika försöka konstruera kunskap om det allmänna och valde att göra det genom en kvalitativ undersökning. Som studerande vid Åbo Akademi var det naturligt för mig att rikta in mig på de svenskspråkiga yrkeshögskolor som då hade inlett sin verksamhet.

Att som finlandssvensk studera finlandssvenskar, och dessutom en liten grupp, innefattar både metodproblem, till följd av närheten till objektet, och ett forskningsetiskt problem när medverkandes anonymitet ska tryggas. I förlängningen kan man fråga sig om finlandssvenskar över huvud taget är lämpade att undersöka fenomen i ett Svenskfinland där alla känner alla och där det existerar så många band mellan människor? Att jag över huvud taget gav mig i kast med uppgiften bottnar i att närheten också medför kännedom om pågående diskurser och ger möjligheter till förståelse och tolkning.

Om bibliotekarien inte var ett vanligt studieobjekt kan mitt val att fokusera på bibliotekariens yrkesroll inte heller det betecknas som opportunt. Enligt Jan Trost och Irene Levin är rollbegreppet inte frekvent inom dagens samhällsvetenskaper. De rollteoretiska ansatserna har nästan helt ersatts av fokus på sociala identiteter.

***

Professionsstudierna var länge fixerade vid en klassificering och rangordning av yrken. Numera framhålls att ett yrkes expertstatus kontinuerligt förhandlas fram i relation till andra yrken.

En modell för att strukturera själva förändringsprocessen ger Andrew Abbott när han beskriver förändringen i tre steg. Den inleds när det sker någon form av störning i yrkesutövandet, ofta till följd av ny teknik. Sedan följer en tävlan

---

*Kerstin Sévons doktorsavhandling *Bibliotekarierollen i en ny utbildningsorganisation: en studie vid fyra yrkeshögskolor* granskades vid Åbo akademi den 18.6.2007.

om att få expertisen godkänd under förändrade förhållanden, om jurisdiktion, och slutligen sker en nyorientering och en transformering till förändrad yrkespraxis. Forskare talar om två allmänna trender, den ena att vi går mot allt längre driven specialisering och den andra mot en allmän avprofessionalisering till följd av att snäva gränser inte längre kan upprätthållas. Komplexa problem kan inte lösas isolerat, vilket gör oss allt mer beroende av varandra. Här har jag tagit fasta på möjligheten till professionsallianser. Vid utbildningsinstitutionen är det naturligt att bibliotekarierna strävar efter att liera sig med lärarna för att förverkliga organisationens utbildningsmål.

Förankringen i tidigare informationsforskning lät sig göra, men att börja med fick jag gå rätt långt bakåt i tiden, t.o.m. ända till 1970-talet för att hitta någon som intresserade sig för yrket, vilket nästan övertygade mig om att jag ohjälpligt representerar en svunnen tid. Till sist hittade jag ändå en ung rikssvensk forskare, Olof Sundin, som har återinfört bibliotekarien på agendan och tagit upp identitets- och rollproblem.

Biblioteksarbete i utbildningsmiljö har nog undersökts och där fanns den för mig viktiga kopplingen till läroprocessen. I det sammanhanget fann jag också en analysmodell för en rad delroller i referensarbetet och undervisningen, som Carol Kuhlthau har utvecklat.

***

För att få svar på frågan om rollutvecklingen vid de svenskspråkiga yrkeshögskolorna samlade jag in huvuddelen av mitt material genom semistrukturerade, öppna intervjuer med bibliotekarier - informatiker, i några fall biblioteksfunktionärer, med lärarrepresentanter och med yrkeshögskolornas ledare. Som intervjuare vill jag se mig själv som en resenär, som visserligen har en resplan och förväntningar på vad jag ska få uppleva, men som ändå vill vara öppen och lyhörd för det jag möter.

Trots att de 40 intervjuerna, 10 vid varje högskola, utformades lika blev var och en unik. Sammantaget gav de mycket information, som jag har strukturerat till en beskrivning av ramorganisationen, hur man förhöll sig till lärandet och särskilt till utvecklandet av studerandes informationsfärdigheter, och hur biblioteket hade byggts upp. På vissa håll var paradigmskiftet från att fokusera undervisningen till att fokusera lärandet påtagligt och det antogs

öppna nya möjligheter för bibliotekarien.

I den delen av resultatpresentationen är bibliotekarierna närvarande som en aktörsgrupp bland andra och för fram sin syn på utbildningsreformen. Sedan fokuseras bibliotekariens professionssträvanden, yrkeskunskaper och olika yrkesroller som också kommenteras av övriga aktörer. Genom att bibliotekariens arbete i en utbildningsorganisation i stor utsträckning är beroende av läraren aktualiserades frågan om hur lärarrollen utformades vid yrkeshögskolan och hur samarbetet hade utvecklats.

En undersökning av det här slaget bygger på människors berättelser. De ger sin version, d.v.s. den version de vill ge ut, av olika förändringsprocesser. Det är ingen longitudinell undersökning i vanlig mening. Beskrivningen av organisationsutvecklingen, den pedagogiska utvecklingen och rollutvecklingen från tillstånd A till tillstånd B bygger på aktörernas berättelser. Jag har valt ut och återgivit det jag uppfattar som karakteristiskt och betydande för situationen.

Utöver den här beskrivningen skulle undersökningen också utmytna i en analys och förklaring av rollsutvecklingen och där kommer igen min tolkning av utsagorna in i bilden. Jag har försökt synliggöra tolkningarna och illustrera dem genom att direkt citera informanterna. Här ger intervjuerna detaljerad information om hur bibliotekarierna själva och övriga aktörer såg på biblioteket, på bibliotekariens arbete och yrkesroll och den utveckling som ägde rum.

***

Medförde då en omgivning i snabb utveckling faktiskt utmaningar och nya möjligheter att utnyttja yrkeskunnandet? Skedde där en omförhandling av yrkesrollen?

Efter hand framträdde vissa mönster. Ett av dem säger mig att det fanns tydliga skillnader mellan bibliotekariernas egna förväntningar på arbetet och organisationens förväntningar på bibliotekarierna. Också mellan högskoleledningen och lärarna fanns det skillnader, eftersom ledningen, som sig bör, anlade ett vidare perspektiv på olika funktioner.

Jag tolkar resultatet så att bibliotekarierna hade svårigheter att ta sig till en position som skulle ha öppnat för en omförhandling, men att det ändå lyckades ibland, genom små steg och t.o.m. mycket väl i vissa begränsade sammanhang.

Bibliotekarierna uppfattade situationen så att organisationen inte var färdig att ta till

vara deras yrkeskunnande eftersom övriga aktörer inte riktigt kände till utbildningen på området och den kompetens den ger. Det var uppenbart problematiskt att synliggöra det slags processkunnande som informationshanteringen förutsätter. – Men också det pedagogiska arbetet är processartat och därför borde det vara möjligt att kommunicera annan processkunskap till pedagoger. Av yrkeshögskolelärarna förutsätts, förutom ämneskunskaper och arbetserfarenhet, också pedagogikstudier. Och visst fanns det lärare som redan utnyttjade möjligheterna. En av dem sade: ”*Bibliotekarien är bra på strukturerad informationssökning medan läraren är bra på sitt ämnesområde och kan föra till en massa frågor, som bibliotekarien tar hand om och strukturerar*”.

De flesta, men inte alla bibliotekarier, ville ta synligare plats i organisationen och utbildningen. Ibland brast det i tilltron till den egna förmågan. Mest oroande man sig för att ämneskunskaperna inte skulle hinna till när utbildningen omfattade många olika ämnen, och inom några områden, skulle det byggas ut utbildning på magisternivå och bedrivs forsknings- och utredningsverksamhet. Där accentuerade självfallet beroendet av lärarna - ämnesexperterna.

Bibliotekariernas etablering vid de fyra yrkeshögskolorna uppvisar en gemensam profil. Andra aktörer uppfattade till en början bibliotekariens roll som rent *teknisk*. Sedan framträdde *servicefunktionen* tydligare i takt med att det uppstod efterfrågan på bibliotekstjänster. Fortfarande uppfattades biblioteks- och informationstjänsterna av omgivningen främst som en *stödfunktion* till undervisningen. Digitaliseringen av information har lett till att kunskaper om lokala och globala informationsresurser behövs. Också bibliotekarierna vid yrkeshögskolorna ville bli erkända som *specialister på att hantera information*. Undersökningen tyder på att åtminstone en del andra aktörer uppfattade att en sådan rollutveckling skedde, bl.a. när bibliotekarierna förekom lärarnas informationsbehov.

Som informationsspecialist har bibliotekarien också en *pedagogisk uppgift*, som tydligast förverkligas i en aktiv *handledar- och instruktörsroll*. Den rollen förverkligades emellertid endast i begränsad utsträckning, eftersom den förutsätter integration i ämnesundervisningen, vilket organisationen som helhet inte stödde. Studerande var helt enkelt inte motiverade att ta till sig lösryckt undervisning och handledning. – Det fanns också ett inre hinder för integration. Några

bibliotekarier var de facto ängsliga för att gå för långt in på lärarens undervisningsdomän.

Men det uppstod också goda praktiker. Det skedde främst inom utbildningsområden där man traditionellt hade använt mycket litteratur, d.v.s. inom vården och det sociala området och inom kulturen. Det var också här man först gick in för problembaserat lärande, som förutsätter en bred källanvändning och intensifierad informationssökning. Förhållningssättet till andra yrkesgrupper är också ett annat när man blir van att arbeta i lärarlag. Resultatet kan eventuellt ses ur ett genusperspektiv, det var enklare att komma in i kvinnodominerade branscher, där lärarna och bibliotekarierna hade liknande förhållningssätt till studerandes lärande – och alla bibliotekarier jag intervjuade var alltså kvinnor.

- Min undersökningen utmynnar i några förslag till utveckling av undervisningssamarbetet, men, som en bibliotekarie uttryckte det gäller det att också hålla fast vid servicefunktionen, för ”*är vi bara utbildare faller på något sätt idén med biblioteket*”.

Yrkeshögskolebibliotekariernas bransch-samarbete och de personliga ambitionerna var viktiga drivkrafter till den rollutveckling som de facto ägde rum. Samfällt har de här nya aktörerna, som är den tredje stora bibliotekariegruppen tillsammans med dem som arbetar vid allmänna och vid vetenskapliga bibliotek, fortsatt att driva utvecklingen framåt. Det gagnar också övriga bibliotekarier.

Mycket har hänt sedan jag gjorde mina intervjuer. I dag skulle jag fästa större vikt vid bibliotekariernas andel i nätundervisningen och i den digitala informationsmiljön. Bibliotekarierna lever med konkurrensen från de allt effektivare sökmaskinerna. En del lärare och forskare säger att de inte längre behöver bibliotek när all information finns på nätet. Uppenbarligen är man inte medveten om bibliotekariernas insatser för att väsentlig information har sällats fram, betalats för och gjorts tillgänglig på nätet.

Ändå vill jag påstå att min undersökning inte enbart är av historiskt intresse. De frågor som behandlas är fortfarande aktuella. Efter den intensiva kampen för högskolekoncession skedde en tillbakagång, utbildningsprogrammen slöt sig, och det har tagit tid att återta tidigare positioner. Problemet med att synliggöra expertkunskapen och det mervärde arbetet ger kvarstår.

***

Yrkeshögskoleutbildningen och det kunskapsbegrepp man rör sig med är fortsättningsvis intressant för informationsutbildningen. Vi hade vant oss vid att universiteten utbildade bibliotekarier och de gamla handelsinstituten utbildade biblioteksfunktionärer. Nu har yrkeshögskolorna byggt upp en utbildning på informationsområdet som till sitt omfång motsvarar en gammal bibliotekarietutbildning, d.v.s. universitetens kandidatutbildning, och de kan i princip också bygga upp en magisterutbildning.

Det finns goda skäl för universiteten att inte avfärda yrkeshögskolorna med att det ändå bara handlar om gamla skolor med en ny etikett. Yrkeshögskolan har varit tvungen att ta itu med ”existentiella frågor”, såsom den kunskapsmässiga identiteten, och man har kunnat göra det utan att vara låst av tidigare konventioner. Efter att min undersökning avslutats har arbetet med att utveckla yrkeshögskolan gått vidare. En doktorand, Romi Rancken, som är lärare vid en av våra svenska yrkeshögskolor, har lyft fram fronesis som är den tredje aristoteliska kunskapsformen vid sidan av teori (episteme) och praktik (techne). Fronesis står för *”erfarenhetsbaserad, reflekterande pragmatisk och handlingsinriktad kunskap som*

strävar efter väl övervägda, goda val och beslut i vardagen”. Kunskapen används huvudsakligen i mellanmännsliga sammanhang och därför lämnar fronesis rum också för moral och emotioner. Begreppet representerar ett slags praktisk klokhet.

***

En akademisk avhandling förutsätts ge något bidra till områdets kunskapsbas och bedöms utgående från de kriterier som gäller för en sådan. I det här fallet kunde en etableringsprocess beskrivas i allmänna termer. Många arbeten görs samtidigt med tanke på att de ska bidra med information som kan utnyttjas i arbetslivet. Det fanns ett intresse på fältet för undersökningen.

De två omgivningsfaktorer jag tar upp, organisationsförändringen och den pedagogiska utvecklingen är fortfarande intressanta. Pedagogiska kunskaper börjar bli efterfrågade vid biblioteken. År 2006 hade 25 kommunala biblioteket inrättat befattningar för pedagogiska informatiker. Yrkeshögskolorna är redan inne i följande organisationsreform. Två av de högskolor jag undersökte ska nu gå samman inom ramen för Åbo Akademi.